

WOLNOŚĆ JAKO SKANDAL W FILOZOFII

Recenzja:

**Bob Doyle, *Free Will: The Scandal in Philosophy*,
I-Press, Cambridge (Mass.) 2011 (458 s.)**

Krzysztof Rojek

Książka Roberta (Boba) Doyle'a *Free Will: The Scandal in Philosophy* została wydana nakładem I-Phi Press w Cambridge (Massachusetts) 19 lipca 2011 roku. Autorem 458-stronicowej publikacji jest Bob Doyle, doktor filozofii i astrofizyk współpracujący obecnie z Harwardzkim Instytutem Astronomii. Doyle jest ponadto aktywnie działającym wynalazcą w dziedzinie elektronicznych sieci informacyjnych (jest twórcą między innymi memografii, stosowanej powszechnie w technologiach informatycznych). Od 2009 roku jest on także autorem publikacji z zakresu filozofii; tytuł pierwszej publikacji: *Free will: it's a normal biological property, not a gift or a mystery* („Nature”, vol. 459/25 lipiec 2009, s. 1052).

Książka została podzielona na 31 rozdziałów, w ramach których autor dokonuje historycznych oraz problemowych rozważań nad tytułowym zagadnieniem wolnej woli oraz jego kontekstami. Jej tytuł pochodzi od stwierdzenia Johna Searle'a, mówiącego że jest skandaliczne, iż mimo setek lat badań nad problemem wolnej woli dokonano w jego rozwiązywaniu tak niewielkiego postępu. Autor recenzowanej książki podejmie polemikę z kontrowersyjną tezą autora *Freedom and neurobiology*¹.

Rozważania *stricte* historyczne stanowią jedynie dziesiątą część książki Doyle'a. Choć celem publikacji była w głównej mierze prezentacja stanowiska autora w kwestii wolnej woli, to charakter książki oraz sposób

¹ Zob. J. Searle, *Freedom and neurobiology*, Columbia University Press, New York 2007, s. 37.

uporządkowania poszczególnych rozdziałów połączył historyczny namysł z perspektywą problemową – ze szczególnym jednak naciskiem na aspekt historyczny. Konstrukcję książki Doyle’a można określić jako encyklopedyczną, nietypową dla struktury rozprawy filozoficznej. Encyklopedyczną strukturę książki tłumaczy ścisła współpraca autora publikacji z serwisem Information Philosopher, który dokonuje swego rodzaju rewizji klasycznych problemów filozoficznych, a w szczególności problemu wolnej woli, wartości oraz wiedzy i informacji. Empirycznym i teoretycznym zapleczem Information Philosopher są aktualne wyniki badań nauk szczegółowych i humanistycznych z takich dziedzin, jak neuronauki, fizyka, biologia oraz teorie informacji – ze szczególnym naciskiem na metodologię badań empirycznych. Serwis Information Philosopher, którego Doyle jest założycielem, wydał recenzowaną książkę w formie skróconego zbioru artykułów i adnotacji prezentowanych swoich stale aktualizowanych stronach. Tłumaczy to strukturę książki oraz główny zarzut, jaki można wobec niej wysunąć, tj. zarzut odnośnie do kompletności omawianych w niej zagadnień. Książka Doyle’a cechuje się bowiem nader ambitnym zakresem tematów oraz szerokim uwzględnieniem współczesnej literatury przedmiotu. Widoczne są w niej jednak, jak sądzę, pewne istotne braki, gdy idzie o opracowanie poszczególnych koncepcji wolności i wolnej woli. W konsekwencji można też powiedzieć, że informacje, jakie książka prezentuje, są w części pobieżne.

Na uwagę zasługuje niewątpliwie fakt, że badając historyczny kontekst problemu, autor sięga aż do dziedzictwa starożytnej filozofii greckiej, podczas gdy problem wolnej woli – jako odrębne zagadnienie filozoficzne – ukształtował się dopiero wraz z rozwojem koncepcji woli w filozofii średniowiecznej. Doyle dostrzega jednak i próbuje uzasadnić związek, który zachodzi między aktualnym kontekstem problemu wolności a dziedzictwem filozofów antycznych, przede wszystkim presokratyków (Heraklita, Leucypa, Demokryta), Arystotelesa, Epikura oraz stoików (głównie Chryzypa). Przytaczane obszernie analogie pomiędzy myślą starożytną, średniowieczną i nowożytną, rozciągające się po filozofię transcendentálną Kanta, ugruntowują historycznie problem wolności, prezentujący się w swej złożoności aż do czasów dzisiejszych. Choć Doyle nie uwzględnia tych wszystkich stanowisk filozofii europejskiej, które dokonały istotnego wkładu do rozważań nad wolnością (brakuje chociażby namysłu nad teorią wolności Barucha Spinozy), to należy podkreślić, że zakres wglądu w historię klasycznych stanowisk wobec filozoficznego konfliktu wolności i determinizmu kausalnego jest szeroki. Koncepcje wybrane przez Doyle’a prezentują zarówno rozwiązania

silnie deterministyczne, kompatybilistyczne, libertarianistyczne oraz silnie indeterministyczne.

Dzięki partiom dotyczącym stanowiska Kanta, książka staje się opracowaniem dotyczącym zależności pomiędzy determinizmem, wolną wolą a naukami przyrodniczymi. Europejskiego czytelnika może dziwić, że nie zostały w książce uwzględnione tak doniosłe dla dociekań nad wolnością stanowiska, jak koncepcje materialnych etyków wartości czy egzystencjalistów. Istotnym niedopatrzeniem jest również brak uwzględnienia – nie tylko przez Doyle'a, lecz także przez serwis Information Philosopher (którego autorem jest Doyle) – stanowisk Nicolaia Hartmanna, Jeana Paula Sartre'a oraz Martina Heideggera. Niedopatrzenie jest tym większe, że Doyle ambitnie deklaruje w swoich tekstach, iż dąży do rozwiązania problemu wolnej woli (w szerokim jego sensie), choć jednocześnie nie wyjaśnia przyjętej przez siebie selektywności wobec stanowisk (co mogłoby odsunąć zarzut). Wykluczenie tak istotnych europejskich, pokantowskich stanowisk, bez dokonania ich rzetelnej ich krytyki, rekonstrukcja egzystencjalistycznych poglądów na wolność wyłącznie w ramach historycznej adnotacji (na łamach serwisu, podczas gdy w książce – a książka podlega niniejszej recenzji – egzystencjalne koncepcje zostały pominięte całkowicie) oraz bardzo skromne opracowanie myśli Kantowskiej – wydają się największymi brakami książki Doyle'a.

Książka obfituje jednak w częste nawiązania do współczesnej filozofii amerykańskiej. Selekcję stanowisk przeprowadza Doyle opierając się na dwuetapowym modelu wolności opracowanym przez Williama Jamesa, Po wyjaśnieniu kluczowych terminów i zagadnień (determinizm, indeterminizm, kompatybilizmu, libertarianizm, klasyczny zarzut wobec wolnej woli oraz wymogi wysuwane wobec wolnej woli z perspektywy metafizycznego libertarianizmu) autor *Free Will* przechodzi do namysłu nad różnorodnością form, które można wyróżnić w dwuetapowym modelu wolności oraz w jego pierwowzorze.

Analizując podstawowe założenia i zastosowania modelu dwuetapowego, Doyle wskazuje na przedstawicieli współczesnej filozofii umysłu, którzy posługują się tym wypracowanym już przez Jamesa modelem. Pojawiają się chociażby nazwiska: Henri Poincaré, Artur H. Compton, Mortimer Adler, Karl Popper, Daniel Dennett, Robert H. Kane, Albert Mele, John M. Fischer, Benjamin Libet, Stephen Kosslyn, Searle, Martin Heisenberg i inni. Po przypisywanie tym badaczom – w różnym stopniu – modelu dwuetapowego, swoje dalsze rozważania kieruje Doyle'a w stronę rozważań nad umysłem i informacją. Namysł nad wolno-

ścią woli zawierać będzie zatem aktualne dywagacje na temat eksperymentów neuronalnych czy empirycznych badań nad działaniem wolicjonalnym. Książka zawiera również skrócone interpretacje wybranych koncepcji świadomości i moralności, które są analizowane wspólnie ze współczesnymi tezami badań nauk szczegółowych. Można zatem powiedzieć, że szeroki zakres książki Doyle'a – podobnie jak serwis Information Philosopher – zawiera się co prawda w problematyce wolnej woli; badane są jednakże relacje pomiędzy współczesnymi interpretacjami problemu a horyzontem wyznaczanym przez koncepcje z obszaru nauk szczegółowych.

Najczęściej przez Doyle'a przytaczane koncepcje wolnej woli to ujęcia kompatybilistyczne i libertarianistyczne. Teorie reprezentujące stanowisko skrajnego determinizmu oraz skrajnego indeterminizmu przedstawia Doyle jako występujące tylko w tradycji historycznej. Wyróżnione stanowiska na temat wolnej woli są oparte na założeniu, że we współczesnych postawach dominują dwa podstawowe ujęcia. Według pierwszego, determinizmu nie sposób obalić, przejawów wolnej woli należy zatem szukać niejako „pomimo” powszechności determinizmu (są to rozwiązania kompatybilistyczne). Według drugiego, determinizm jest w swej tezie zgubny dla wolności, co oznacza, że argumentacja na rzecz istnienia wolności będzie sensowna dopiero wtedy, gdy się zaneguje totalność determinizmu (takie stanowisko reprezentują między innymi metafizycy libertarianie, przedstawiciele nurtu indeterministycznego). Oba te stanowiska, nie negując wolnej woli i szukając jej w konfrontacji z tezą determinizmu, znajdują swoje urzeczywistnienie w różnych odmianach modelu dwuetapowego. Należy jednak przyznać, że model dwuetapowy miał być z założenia indeterministyczny, tak jak indeterministyczna jest filozofia Jamesa – choć jego interpretacje cechują łatwo zauważalne rozbieżności.

Kolejne rozdziały książki poświęca Doyle pokazaniu analogii, jakie zachodzą między problemem wolnej woli a współczesnymi naukami szczegółowymi. Nacisk Doyle'a pada głównie na analogię pomiędzy głównym problemem wolności a teorią kwantów, która – zdaniem Doyle'a oraz niektórych innych, wyżej wymienionych badaczy – stanowi kluczowy element dla współczesnego charakteru debaty nad wolnością. Obok rozważań, które dotyczą roli, jaką współczesna biologia odgrywa w opracowywaniu zagadnienia wolności, Doyle dokonuje krytycznego namysłu nad słynnymi eksperymentami Libeta oraz ich wpływem na współczesny charakter problemu wolności.

Choć należałoby się spodziewać, że stosownie do zapowiedzi Doyle'a, kluczową częścią książki będzie prezentacja jego autorskiej koncepcji wolnej woli, całość ustępu na temat modelu *cogito* zajmuje niespełna dziesiątą część książki. Nie uwzględniam tu licznych krytycznych komentarzy Doyle'a do innych koncepcji negujących lub dopuszczających model *cogito*. Autorski model Doyle'a stanowi syntezę dwóch koncepcji: Jamesowskiej teorii alternatywnych możliwości oraz stanowiska indeterministycznego wyprowadzonego w oparciu o teorię kwantów. Według autora, na podstawie teorii indeterminacji kwantowej (*quantum indeterminacy*) możliwe jest wykazanie tego, co było u Jamesa założeniem – i co stanowi istotę alternatywnych możliwości działania. Koncepcja wolności Doyle'a, podobnie jak szeroko w książce rekonstruowana filozofia Kane'a, argumentuje, że w świecie trzeba wyróżnić elementy przypadkowości i losowości, które, świadcząc o niezdeterminowaniu, stanowią czynniki umożliwiające wolność. Choć na stronie 63 Doyle dokonuje szerokiego uporządkowania opisywanych współczesnych koncepcji wolności (wyróżnia ich łącznie aż 27) i zestawia je w ogólny schemat, to swojej koncepcji nie klasyfikuje jako przykładu skrajnego libertarianizmu. Jak twierdzi Doyle, bardzo trudno zaklasyfikować *daną* koncepcję do tylko jednego stanowiska (silny determinizm, słaby determinizm, słaby indeterminizm, mocny indeterminizm), gdyż szeroki i wieloaspektowy zakres badań nad wolnością wyklucza takie samo i jednoznaczne stanowisko w obrębie każdej dziedziny, w jaką jest uwikłany problem wolności (można na przykład być kompatybilistą w sferze rozważań etycznych i inkompatybilistą w ontologii jednocześnie).

Doyle formułuje konkluzję, że uwzględnienie w łańcuchu przyczynowym zewnętrznej losowości nie uwalnia podmiotu od moralnej odpowiedzialności za czyn – wbrew częstemu zarzutowi przeciwko zwolennikom modelu dwuetapowego. Ponieważ nie można obarczyć odpowiedzialnością samego przypadku, traktując go jako czynnik sprawczy działania, to losowość w modelu Doyle'a służy wyłącznie generowaniu alternatywnych możliwości działania, nie rozciąga się jednak na sprawstwo czynu. Stanowisko Doyle'a – jak również innych zwolenników modelu dwu-etapowego – można w tym punkcie uznać za dyskusyjne. Sam Doyle dąży jednak w swym modelu do wykazania możliwości istnienia wolności woli na zasadach metafizycznego libertarianizmu, próbując jednocześnie odsunąć klasyczne zarzuty przeciwko postawom inkompatybilistycznym i indeterministycznym.

W książce *Free Will: The Scandal in Philosophy* można znaleźć wiele odniesień do części współczesnych dyskusji nad problemem wolnej woli

– przede wszystkim tych rozwijanych na gruncie amerykańskim. Ale także tu można wskazać na pewne istotne braki, gdy idzie o dobór historycznych koncepcji wolności. Jak sądzę, nieuzasadniona jest na przykład nieobecność ważnej koncepcji wolności, sformułowanej przez amerykańskiego badacza Thomasa Nagela w książce *The View From Nowhere*, wydanej w roku 1986 (Doyle odnotowuje tylko rozważania Nagela na temat moralnej odpowiedzialności). Mimo budzącego wątpliwości doboru materiału badawczego, z przekonaniem polecam lekturę recenzowanej książki. Stanowi ona uporządkowane zestawienie historycznych oraz problemowych analiz zagadnienia wolnej woli, przez co stanowi szczególnie cenny materiał dla europejskiego badacza problemu – bibliografia książki cechuje się rzetelnością i bogactwem odniesień do opracowań dotyczących bezpośrednio kluczowych tez omawianych filozofów.

KRZYSZTOF ROJEK, Philosophy major, doctoral student in the Department of Philosophy, Maria Curie-Skłodowska University, Lublin, Poland. E-mail: krzysztof.rojek23@gmail.com.

